

دوشنبه ۲۵ اردیبهشت ۱۳۶۸، ۹ شوال ۱۴۰۹

یادنامه علامه مجلسی

به مناسبت سیصدمین سال درگذشت علامه محمد باقر مجلسی

- ۱- مصاحبه با استاد جعفر سبحانی
- ۲- مقدمه بحارالانوار محمد باقر بهبودی
- ۳- بحارالانوار دایرة المعارف شیعه
حجة الاسلام اکبر داریانی
- ۴- علامه مجلسی می خواست اسلام
را در عمق جان مردم جای دهد
حجة الاسلام میراحمد روضاتی
- ۵- علامه مجلسی و گسترش حوزه
علمیه شیعه
حجة الاسلام مهدی فقیه ایمانی
- ۶- همدم مردم
سید مصلح الدین مهدوی
- ۷- تألیفات علامه مجلسی
- ۸- خدمات علامه مجلسی
سید مهدی رجایی اصفهانی
- ۹- مزار مجلسی
محمد باقر ابطحی
- ۱۰- عطیه تهجد
حجة الاسلام نمازی

بحار الانوار، دایرة المعارف شیعه

۷- امامت

- ۸- حوادث و فتن بعد از بنی مکرّم صلی الله علیه وآله
- ۹- امیر المؤمنین علیه السلام از ولادت تا شهادت
- ۱۰- بانوی گرامی اسلام حضرت فاطمه زهراء و حسنین علیهم السلام
- ۱۱- امامان سجاد و باقر و صادق و کاظم علیهم السلام
- ۱۲- امامان رضا و جواد و هادی و عسکری علیهم السلام
- ۱۳- حضرت مهدی علیه السلام و مسئله رجعت
- ۱۴- کلیات احوال عوالم و مخلوقات و عناصر و معادن و جواهر و حقیقت رؤیا و جنّ و اقسام حبوب و نباتات.
- ۱۵- ایمان و اسلام - مکارم الاخلاق، اقسام کفر - اداب معاشرت
- ۱۶- آداب و سنن اسلامی.
- ۱۷- مواعظ و خطب
- ۱۸- طهارة و صلوة
- ۱۹- فضائل قرآن و دعاء
- ۲۰- زکاة - صدقة - خمس - صوم - اعتکاف و اعمال سنة
- ۲۱- حجّ و عمره
- ۲۲- زیارات ائمه طاهرين علیهم السلام
- ۲۳- عقود و ایقاعات
- ۲۴- احکام لقطه و مشترکات و شفعه
- ۲۵- اجازات و فهرس شیخ منتجب الدین و احوال مشایخ

● علامه مجلسی از جمله ستارگانی است که پروردگار عالم به واسطه آن مذهب حقّه دوازده امامی را حیاتی دوباره بخشید.

۳- انگیزه تالیف بحار الانوار

انگیزه تصنیف این کتاب گرانسنگ را علامه مجلسی چنین بیان می کنند: در عنفوان جوانی علاقه وافری به فراگیری انواع علوم داشتم و می خواستم بهره فراوان از فنون مختلف داشته باشم که به فضل الهی بر علوم گوناگون احاطه پیدا کردم و صحیح آن علوم را از سقیم تمیز دادم به طوری که گریبانم مملو از فنون رنگارنگ شد از هر چشمه جریه ای و از هر طعام لقمه ای برداشتم و در نتایج و ثمرات علوم اندیشه و در اهداف محصلین تفکرو در آنچه برای آخرت سودمند و مایه هدایت و سعادت بشر بود تأمل کردم تا اینکه به توفیق و الهام خداوندی به این نتیجه رسیدم که علمی انسانی تشنه

حجة الاسلام علی اکبر تلافی داریانی

حمد فراوان و ستایش بیکران شایسته خداوندیست که آسمان مذهب تشیع را به ستارگانی فروزان زینت بخشید و آنان را وسیله هدایت بندگان خویش قرار داد.^۱ شکی نیست علامه مجلسی از جمله آن ستارگان است که پروردگار عالم به واسطه آن مذهب حقّه دوازده امامی را حیاتی دوباره بخشید عبدالعزیز دهلوی از جمله معاصرین عامی علامه مجلسی چنین گوید: اگر دین شیعه را دین مجلسی نامند رواست زیرا رونق شیعه از او بوده و قبل از او چنین عظمتی بخود ندیده بود.^۲ موضوع مقاله حاضر در زمینه تالیف قیم و گرانقیمت وی یعنی بحار الانوار می باشد که تقدیم خوانندگان گرامی می گردد.

بحار الانوار، دائرة المعارف شیعه

کتاب ارزشمند بحار الانوار اثر ارزنده ای است که علامه مجلسی در قرن یازدهم هجری قمری پدید آورده است این کتاب مجموعه احادیث امامان معصوم علیهم السلام و فرهنگ کهن مذهب شیعه است که مزین به شروح و بیانات مؤلف آن گردیده است و سعی مؤلف بر این بوده که موضوعات مطروحه را به آیات قرآن و احادیث محکم سازد و بجز این دو بر هیچ مدّک و مذهب تکیه نکرده است این اثر نفیس در ۲۵ مجلد بزرگ سنگی به زیور طبع آراسته گشته و در سالهای اخیر توسط بعضی از علماء و فضلاء تجزیه و در ۱۱۰ جلد به طبع حروفی مبتل گردید با دقت و مطالعه عمیق این دریای عظیم روشن می شود که غالب معارف مذهب به رشته تحریر درآمده و نظر قرآن و سنت درباره آن به طریق منظم و منقح مطرح شده است بنابراین به راحتی می توان این اثر نفیس را دائرة المعارف مذهب تشیع نامید به تحقیق علامه بزرگوار فقط به نوشتن روایات فقهی بسنده نکرده بلکه از تاریخ اسلام و تفسیر قرآن شروع و سراز عوالم وجود و تشریح افلاک و انجم در آورده و از شرح هر یک فروگذاری نکرده است.

فهرست اجمالی بحار الانوار

این فهرست بر اساس طبع کمپانی بحار الانوار تنظیم گشته است.

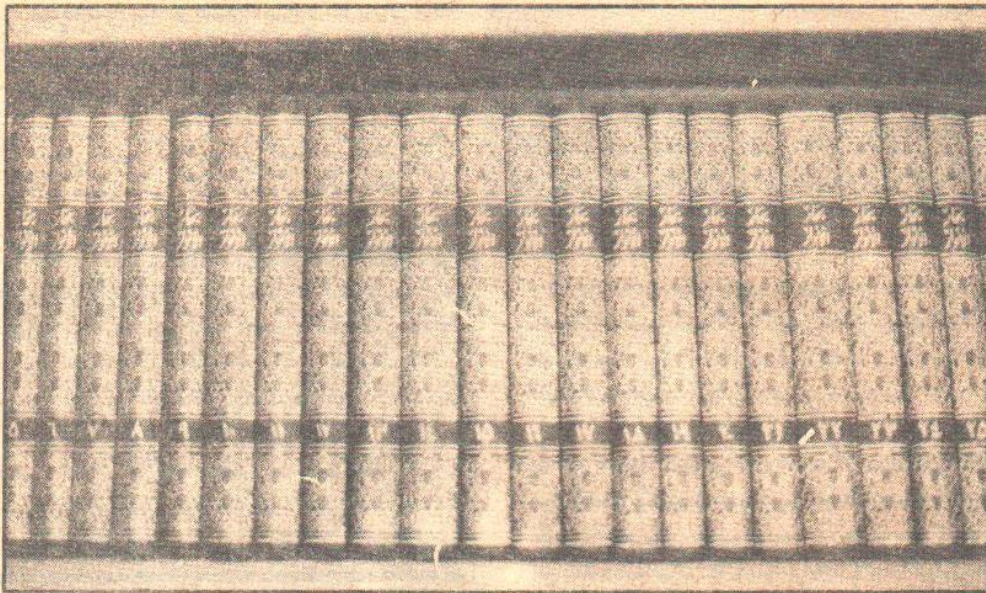
- ۱- عقل و علم و علماء و حکمت و نقل حدیث و حجیه اخبار
- ۲- توحید
- ۳- عدل و معاد
- ۴- احتجاجات خداوند عالم و پیامبر و ائمه معصومین علیهم السلام
- ۵- نبوت و حالات انبیاء عظام علیهم السلام
- ۶- تاریخ رسول گرامی اسلام صلی الله علیه وآله

منزلت می‌رساند و بر هیچ حکمتی اطلاع نیافتم مگر آنکه به‌تربیتش را در احادیث یافتم و برای هر حقیقت می‌توان اصلی در کلمات گوهریار آنان پیدا کرد. بنابراین بعد از احاطه به کتب مشهور و متداول مطالعه در اصول معتبر و مهجور را شروع کردم اصولی که بر اثر استیلای سلاطین مخالف و یا به سبب رواج علوم باطل بین جهال مدعی فضل و کمال و یا به خاطر عدم اعتناء متأخرین و اکتفا به کتب مشهور به دست فراموشی سپرده شده بود.

برای دستیابی بر آن اصول بلاد مختلف را جستجو کردم که جماعتی از برادران دینی مرا در این مهم مساعدت و همراهی می‌کردند به‌جائی که شهرهای مختلف را زیر پا نهادند و من نیز نزد هر کس گمان می‌بردم اصرار می‌ورزیدم

را سیراب می‌کند که از منبع زلالی بجوشد همانطور که حکمتی گوارا بود که از نوامیس دین و عقلای بشر گرفته شود.

من علم حقیقی را در دو چیز یافتم یکی کتاب عزیز که بهیچ وجه باطل در او راه ندارد و دیگر اخبار اهل بیت رسالت که خداوند آنانرا خزانه علم و ترجمان وحی خود قرار داده است و همچنین دانستم عقول بندگان سر دیک و استنباط علوم قرآن کافی نیست و احاطه به آن مخصوص کسانی است که روح الامین در بیوت آنان فرود آمده است بنابراین رها کردم چیزی را که عمرم را به خاطر آن ضایع کرده بودم با آنکه مشتریان بسیاری داشتم و به راهی روی آوردم که نافع رستخیز باشد و حال آنکه بازار آن در این عصر کساد بود.

تا آنکه بسیاری از اصول معتبره که مورد اعتماد علماء گذشته بود نزد من جمع‌آوری شد در آن اصول به مطالبی برخورد کردم که اولاً کتب مشهور خالی از آن بود و ثانیاً می‌توانست مدیک بسیاری از احکام قرار گیرد و به خاطر ۲ دلیل مصمم شدم تا آن اصول را در کتابی بزرگ گردآوری کنم. اول ترس از بین رفتن آن اصول زیرا زمان خود را در غایت فساد دیدم و اکثر اهلش را منحرف از رشد و هدایت یافتم. دوم: مطالب آن اصول در ابواب مختلفه پراکنده بود به طوری که اطلاع به اتمام احادیث یک موضوع مشکل می‌نمود.

کیفیت تألیف بحار الانوار

در این زمینه نظرات متفاوتی ابراز شده است از آن جمله گمان عده‌ای است که گویند علامه نظارت کلی داشته

از میان همه آن علوم و فنون فقط اخبار اهل البیت علیهم السلام را برگزیدم و به جستجو در لابلای متون روایات پرداختم و با دقت به مطالعه در مضامین کلمات آنان مشغول شدم. بجان خود سوگند آثار خاندان نبوت را کشتی نجات یافتم به طوری که مملو از خوشبختیها و سعادت‌هاست به راستی آسمانی مزین ستارگان فروزان دیدم که نجات دهنده از تاریکیها و نادانیهاست.

طرق اخبار و احادیث روشن و پرچمهای هدایت خاندان عصمت افراشته و صوت منادیان فلاح و رستگاری در راه آنان به گوش می‌رسد.

من در طی طریق به باغستانها و گلستانهای مزین به شکرهای علم و حکمت برخوردم و در طی منازل راههای روشن و آباد مشاهده کردم که بشر را به طرف هر شرف و

اوراق جزوات هم مختلف و بعضی بزرگ و بعضی کوچک هستند و بسا در میان يك جزوه چند صفحه سفید یا در صد ریا ذیل يك صفحه مقداری سفید دیده می شود و با این اختلاف فاحش از حیث خط و قلم غالباً خط مؤلف نیستند فقط غالب عناوین ابواب و آیات در صدر ابواب و بیانات که در ذیل اخبار ثبت شده اند به خط خود مؤلفند^۱

و علامه مجلسی نیز می فرماید: بعد از استخاره و استعانت از درگاه ربوبی تألیف بحار را شروع کردم و در اول هر باب آیات مربوط به همان باب و سپس گفتار مفسرین در زمینه آیات ذکر شده را نقل کردم و در نقل اخبار یا همه خبر متعلق به عنوان مربوطه را آوردم یا جزء آن خبر را که ارتباط با باب داشت و البته به تمام خبر هم اشاره کردم

مجموعه مطالب بحار الانوار هم چون دریای بی ساحل است که بدون وسیله نتوان در آن دریا شنا کرد و با در جستجوی گوهرهای ذیقیمت در اعماق آن غوص نمود.

و اگر روایت احتیاج به بیان و توضیحی داشت توضیحات را در ذیل عرضه داشتم و در آرزویم این است که اگر اجل مهلتم دهد شرح کاملی بر این کتاب بنگارم به طوری که مضائق اصحاب فاقد آن مشروح باشند.^۲

از مطالب فوق استنتاج می گردد که تألیف و تصنیف بحار بر عهده شخص علامه بوده گرچه علامه را برخی از نزدیکانش و کاتبان معدودی یاری می دادند و اگر کمک در تألیف و تصنیف در میان بود خود علامه متذکر این مطلب می شدند همچنان که در اواخر بحار الانوار گزارش می دهد یکی از شاگردانم اخیراً کتابهایی را پیدا کرده و به من اطلاع داده است^۳ و نکته قابل توجه آنکه معاصرین و مخالفین علامه از لجنه و گروه تألیف و تصنیف بحار هیچ خبر نداده اند و اگر چنین لجنه ای بود حتماً انگشت گذاشته و متذکر می گردیدند به همان گونه که مثلاً گفته اند تمام مجلدات بحار الانوار و کتاب الصلاة و مزار و اجازات در حیاة علامه پاکنویس گشته به غیر از مجلد ۱۵ تا آخر که به دست میرزا عبدالله اصفهانی صاحب ریاض العلماء تهذیب و مرتب گردیده است.^۴

و نکته دیگر اینکه آیا علامه کتاب به خصوصی را مانند کافی الگوی کار خویش قرار داده است یا نه از کلمات علامه فهمیده نمی شود که مثلاً ایشان ابواب کافی را ملاک قرار داده باشد بلکه می فرماید: از فوائد کتاب من اشتغال اوست بر کتب و ابوابی کثیر الفائده که اصحاب و علماء گذشته عنوان نفرموده اند مثل کتاب عدل و معاد و ضبط

و کار جمع آوری اخبار بر عهده شاگردان وی بوده است و دسته ای دیگر باقراتر نهاده و گفته اند اگر چه خود علامه جمع آوری بحار را بر عهده داشته ولی این دلیل علمیت علامه نمی شود میرزای نوری صاحب اثر قیم مستدک الوسائل چنین پاسخ می فرماید: این سخن کسی است که آشنایی کافی به امور تألیف و تصنیف ندارد و بزرگانی مانند استاد اکبر وحید بهبهانی و علامه بحر العلوم و شیخ انصاری ایشان را به لقب علامه یاد می فرمودند^۵ و ما می دانیم کار علامه فقط جمع آوری اخبار نبوده بلکه مقید به اعتبار و جای دادن اخبار در ابواب مناسب و شرح و بسط آنها نیز بوده است منتهی چیزی که می توان گفت این است که عناوین ابواب و صدر اخبار را شخص علامه می نوشته و بقیه احادیث طوال و ادعیه بزرگ را کاتبان می نوشتند و این نوع مددکاری در تألیف شمرده نمی شود^۶ و طبیعی است در اثر بزرگی مانند بحار الانوار علامه بارانی داشته باشد همانگونه که در تألیف دائرة المعارف ها و اثرهای مهم چنین مرسوم است. دانشمند بزرگ مرحوم سید محمد حسن زنوزی که از شاگردان مشهور استاد کل بهبهانی است در کتاب بزرگ ریاض الجنه ضمن شرح حال مرحوم علامه مجلسی اول می نویسد: از استاد آقا محمد باقر بن محمد اکمل وحید بهبهانی شنیدم که می فرمود: آینه بیگم دختر مجلسی زنی صالحه عابله زاهده و فاضله عالمه عامله و مجتهدة جامع الشرائط بوده کتابی بسیار خوب در فقه تا عبادات تألیف کرده است و آن مخدّره به برادرش ملا محمد باقر (مجلسی دوم) در اکثر تألیفاتش کمک می کرد^۷ و دانشمند بزرگ سید عبدالله پسر سید نورالدین جزائری در اجازه کبیره خود در شرح حال جدش علامه متبع سید نعمت الله جزائری می نویسد وی از کسانی بوده که در تألیف بحار و مرآت العقول به استادش علامه مجلسی کمک می کرد^۸ مرجع

بحار الانوار یک دایرة المعارف برای شیعه است.

عالیقدر تشیع مرحوم آیه الله حجت کوه کمره ای در مرقومه ای که در زمینه بحار الانوار به رشته تحریر درآورده می فرماید: پیش ما سه جزء از نسخه مؤلف موجود است که همان سه جزء کتاب الایمان و الکفر و مکارم الاخلاق می باشند آنچه از تذّیر در آنها بدست می دهد و در غیر از آنها نسخ اصل بحار مشاهده نموده ایم این است که حال این کتاب در چگونگی تألیف و وضع و کتابت غیر از وضعیت حال سایر تألیفات می باشد کسی که در یکی از این مجلدات تأمل بکند خواهد دید که جزوات چندی است که هم از حیث کاتب مختلف و هم از حیث خط و قلم مختلف می باشد و بسا حجم و اندازه صفحات و گاهی مقدار و عدد

قبیل مواعظ و ادعیه که اکثر علماء تسامح در سند آنها را روا می دانند اما وقتی به فرع فقهی بر می خوریم به دقت فراوان سند کامل آن را نقل می کند و حتی مصدر و مدله آن را به رمز بیان نمی کند تا مبدا اشتباهی رخ دهد.

پس این چنین نبوده که علامه مقصودش از این کار بزرگ جمع متفرقات باشد بلکه با آگاهی کامل به مقدار اعتبار مدارکش تألیف بحار الانوار را آغاز کرده است و چه بسا احادیث بسیاری از مدارکش را نیاورده و برخی از آنها که می توانست مبنایی داشته باشد به رشته تحریر درآورده است.

مثلاً ایشان تمام مطالب مشارق الانوار را در بحار ننوشته است زیرا همانطوری که گذشت به متفرقات او اعتماد نداشته و اگر هم نقل کرده بخاطر این بوده که در خود حدیث مطالب و معارفی عالی نهفته بود و هیچگونه دلیلی در دست نیست که هدف علامه صرف جمع آوری اخبار باشد بدون توجه به اعتبار و استحکام آنها و مخفی نماید که خود علامه منزهش در اخبار روش اصطلاحی تقسیم اخبار به صحاح و ضعاف و

تواریخ انبیاء و ائمه و کتاب سماء و عالم که مشتمل است بر احوال عناصر و موالید و غیره.

اعتبار بحار الانوار

عده ای از مردم با مطالعه سطحی کتاب بحار الانوار با ابراز نظریات گوناگون در زمینه بحار الانوار می خواهند این کتاب عظیم و ذیقیمیت را از ارزش حقیقی خود نازل جلوه دهند. مثلاً گفته می شود در حقیقت مجلسی با تألیف بحار الانوار دریایی به وجود آورده که همه گونه گوهرهای قیمتی و دره های گران بها در کنار خزنها و لجنهای دریایی یکجا در آن یافت می شود و البته دریا هم جز این نمی تواند باشد آری بحار الانوار علامه مجلسی دریاست و در دریا همه چیز پیدا می شود.

البته اگر بخواهیم از اسم بحار الانوار چنین مطلبی را استفاده کنیم که بحار الانوار دریاست به درستی که به دور از واقع می باشد زیرا علامه کتابش را بحار نام گذاری نکرده بلکه بحار الانوار نامیده است و به فارسی می شود دریاهای نورها یعنی در کتاب من فقط نور وجود دارد که همانا سخنان گوهر بار ائمه اطهار علیهم السلام است که در زیارت جامعه چنین می خوانیم کلامکم نور و امرکم رشد و...

و خود علامه مجلسی نیز چنین نفرموده بلکه مقتیده به اعتبار مدارک و مصادر بحار بوده است همان طور که در مقدمه کتابش می فرماید: الفصل الثانی فی بیان الوثوق علی الكتب المذكورة و اختلافها فی ذلك در فصل مزبور به تمام مدارک خود اشاره می کند و به آن مصادری که از نظر علامه اعتبار کمتری دارد تصریح می فرماید.

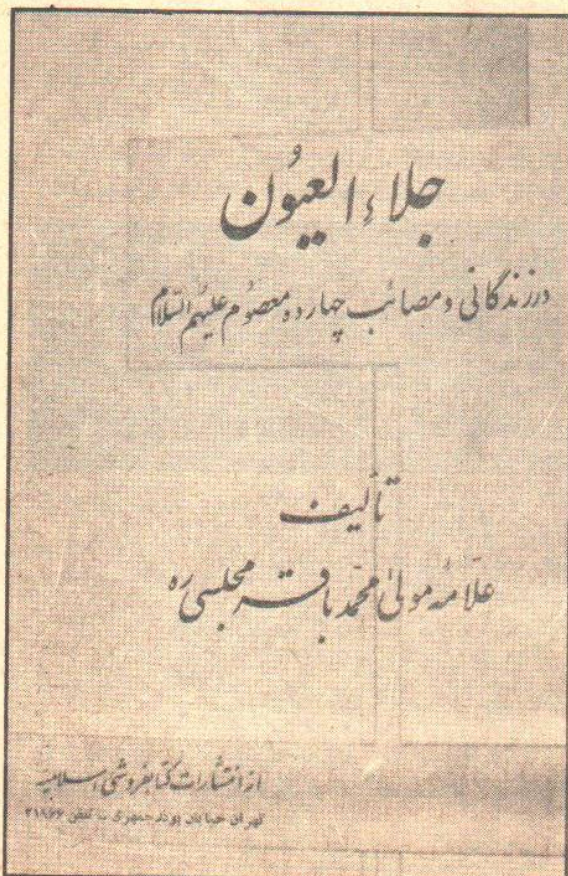
مثلاً می گوید: کتاب طب الاثمه از کتب مشهوره است لکن در درجه سائر کتب نمی باشد زیرا مؤلفش مجهول است و این ضرری به مطالب کتاب نمی رساند چون مقدار کمی از آنها متعلق به احکام فرعیه است و در ادعیه و ادویه احتیاج به سند قوی نداریم.

و در زمینه اعتبار کتاب مشارق الانوار تألیف حافظ رجب بررسی می فرماید: احادیثی که مشارق الانوار در نقل آن متفرد است اعتماد نمی کنم و احادیثی از او نقل می کنم که موافق اخبار مأخوذه از اصول معتبره باشد.

و درباره کتاب تحف العقول که اخبار و روایات این کتاب بدون سند نقل شده است می گوید: نظم و ترتیب این کتاب دلالت بر رفعت شأن مؤلفش می کند و اکثر آن مواعظ و اصول معلومه ای است که محتاج به سند نیستیم.

و درباره احادیث مخالفین که در بحار وجود دارد می فرماید: از اخبارشان نقل می کنم برای رد بر آنها یا برای بیان مورد تقیه یا تأیید احادیث منقوله از طرق شیعیه

از مطالعه در بیانات مؤلف عظیم الشأن بحار الانوار استفاده می شود که علامه احادیث ضعاف و مخالفین را نقل می کرده منتهی آن روایاتی که احتیاج به سند آنها نداریم از

نسبتاً کاملی از مطالب بحار است حاوی مطالب متنوع دیگر از جمله اسامی و حالات بسیاری از رجال و علماء و اصحاب ائمه معصومین می باشد و ناگفته نماند که اگر این کتاب از چاپ سنگی به چاپ حروفی مبتدل گردد بالغ بر چندین مجلد خواهد شد.

۲- مستدرك سفينة البحار تألیف محدث خیبر علامه حاج شیخ علی نمازی شاهرودی در ۱۰ جلد تنظیم و طبع گردیده است مؤلف با زحمات طاقت فرسا در مدت ۳۰ سال توانسته این اثر ذیقیمت را به عالم تشیع عرضه نماید این بزرگوار همانا طریقه مرحوم قتی را در پیش گرفته و مطالب ساقط شده از قلم وی به اضافه مطالب گوناگون فقهی و معارفی را برشته تحریر درآورده است. مزیت دیگر این کتاب بر سفینه البحار تنظیم براساس هر دو چاپ قدیم و جدید بحار است که خواننده این کتاب می تواند بر هر دو چاپ بحار تسلط کافی پیدا کند مؤلف این کتاب به فضائل ائمه علیهم السلام نیز در کتاب الفیور و احقاق الحق اشاره کرده و در جای خود از بررسی موارد فقهی نیز فروگذار نکرده است.

۳- مفتاح الابواب تألیف مرحوم شیخ جواد اصفهانی این کتاب کوچک حاوی عناوین ابواب بحار الانوار است که براساس طبع قدیم بحار تنظیم یافته بود که جناب آقای سید محمود موسوی ده سرخی صاحب مفتاح الکتب الاربعه با چاپ جدید بحار تطبیق داده است و لازم به ذکر است که جناب آقای سید جواد مصطفوی نیز نظیر این کار را به صورت پاکیزه تری انجام داده است با این فرق که ایشان ابواب مجلد هشتم بحار را به علت عدم طبع جدید آن نیاورده است.

*** علامه مجلسی در نوشتن کتاب بحار الانوار فقط به نوشتن روایات فقهی بسنده نکرده بلکه از تاریخ اسلام و تفسیر قرآن شروع و سر از عوالم وجود و تشریح افلاک و انجم درآورده و از شرح هریک فروگذاری نکرده است.**

۴- المعجم المفهرس لالفاظ عناوین ابواب بحار الانوار تألیف آقای کاظم مرادخانی. روش آن مرحوم در تنظیم این فهرست بدین ترتیب است که کلمات عمده و اصلی عناوین ابواب بحار الانوار طبع جدید را انتخاب و براساس ریشه اصلی لغت در ذیل حروف الفبا تنظیم نموده است.

۵- هدایة الاخیارالی فهرس بحار الانوار تألیف سید هدایة الله المسترحمی الاصبهانی این فهرست در ۳ جلد به عنوان مجلدات ۵۴ و ۵۵ و ۵۶ به طبع رسیده است که متشکل از عناوین ابواب و مطالب کلی ذیل ابواب می باشد. و البته فهرست مرحوم مرادخانی حاوی معجم این فهرست نیز می باشد.

ثقات و حسان که امروزه رایج می باشد نبوده بلکه مذهب وی همان مذهب قداماء مانند شیخ کلینی و صدوق و طوس بوده است همان طور که در مرآة العقول تقسیم بندی نموده ولی خود قائل به آن نبوده برای اثبات این مدعا به نمونه هایی از آن می پردازیم مثلاً در باب صفة العلم می فرماید: ضعیف علی المشهور بمجذبن سنان و معتبر عندی یعنی در قول مشهور ضعیف است اما نزد من معتبر می باشد و در باب استعمال علم حدیث اول درباره ابان بن ابی عیاش از سلیم بن قیس می فرماید ضعیف علی المشهور معتبر عندی و در ابواب زیادی این مسئله تکرار گشته است. برای روشن شدن بیشتر این موضوع خوانندگان عزیز می توانند به کتاب وجیزه علامه مجلسی که در موضوع علم رجال تدوین گشته مراجعه کنند که بسیاری از رجال تصنیف شده در کتاب خلاصه علامه حلی را تقویت کرده و تصنیف متأخرین را مردود دانسته است و همچنین در خود بحار الانوار بسیاری از رجال حدیث را توصیف فرموده است.

من از چندین علوم آگ محمد (ص) باعها و بوستانها یافتم برگ و پر بار: هر میوه و حکمتی که چیده بودم خوشبو تر و مطبوع تر از آنرا در حدیث اهل بیت (ص) دیدم و به هر حقیقتی که می بردم ریشه آن را در سخنان درو بار آنان یافتم

علامه مجلسی

نتیجه این می شود که ممکن است روایاتی از نظر اصطلاح حدیث ضعیف باشد ولی از نظر علامه موثق و معتبر باشد و این مسلم است بسیاری از روایات ما ممکن است سندی قوی نداشته باشد ولی با توجه به مضامین آن می توان به صدور آن از ائمه اطهار علیهم السلام یقین کرد مانند بسیاری از دعاها و عالیة المضامین و زیارة جامعه کبیره که مضامین عالی آنها کشف از اعتبار آنها می کند.

فهرست های بحار الانوار

مجموعه مطالب بحار الانوار همچون دریای بی ساحل است که بدون وسیله نتوان در آن دریا شنا کرد و یا در جستجوی گوهرهای ذیقیمت در اعماق آن غوص نمود و برای این کار عمده ای از علماء و دانشمندان به فکر این وسیله افتاده و در راستای حل این مشکل کتبی را تصنیف و تألیف کرده اند که ما در اینجا به نمونه های در دسترس آنها اشاره می نماییم.

۱- سفینه البحار تألیف محدث جلیل مرحوم حاج شیخ عباس قتی این اثر نفیس و گرانسنگ در ۲ مجلد و براساس مجلدات بحار الانوار طبع قدیم تنظیم گشته است مؤلف عالیقدر قسمت اعظم مطالب بحار الانوار را به ترتیب حروف تهجی فهرست برداری و بعضی از احادیث نفیس و کوتاه را ذیل هر ماده آورده است این کتاب علاوه بر این که فهرست